

Inbreng van ingenieur-architect Edith Wouters, artistiek coördinator AR-TUR

Hoe dorpsontwikkeling en ruimtelijke kwaliteit aanpakken?

De werking van [AR-TUR](#) toont bijzondere aandacht voor dorpsontwikkeling, ruimtelijke kwaliteit en het belang van een gedeelde toekomstvisie. Aan de hand van praktijkvoorbeelden uit Nijlen, Olen en Wortel toont Edith hoe lokale besturen, ontwerpers en inwoners samen kunnen werken aan leefbare en toekomstgerichte dorpen.

De centrale boodschap: **kwaliteitsvolle dorpsontwikkeling ontstaat niet vanzelf, maar vraagt om een duidelijke visie, samenwerking en een volgehouden engagement.**

1. AR-TUR: van onderzoek naar praktische instrumenten

AR-TUR is een culturele organisatie die zich bezighoudt met architectuur en ruimtelijke ontwikkeling. Het is nadrukkelijk geen architectenbureau.

Via het **Kempenlab** brengt de organisatie verschillende betrokkenen samen waaronder ontwerpers, lokale besturen, experts en inwoners. Thema's zoals dorpsarchitectuur en zorgzame mobiliteit staan daarbij centraal.

Na tientallen werksessies werd een praktische toolbox ontwikkeld die ontwerpers, omgevingsambtenaren en gemeentebesturen kunnen helpen om kwaliteit bij ruimtelijke plannen concreet te maken.

De box zou idealiter op het bureau van iedere ontwerper en omgevingsambtenaar mogen liggen.

Met enkele doe-het-zelfinstrumenten kunnen lokale actoren zelf aan de slag bij het formuleren van een dorpsvisie of het beoordelen van ruimtelijke projecten.

2. Een dorp begrijpen voordat je het verandert

Een belangrijke eerste stap bij dorpsontwikkeling is het grondig begrijpen van het dorp en zijn ontstaansgeschiedenis. Waarom is een dorp precies op die plaats ontstaan? Welke rol speelden het landschap, de historische bebouwing, wegen en ontmoetingsplekken? Hoe heeft het dorp zich door de jaren heen ontwikkeld?

Volgens AR-TUR worden dorpen vandaag vaak verkeerd gelezen. Doorheen de geschiedenis ondergingen ze verschillende metamorfoses, bijvoorbeeld door de komst van stations, nieuwe verkeersassen of verkavelingen. **Een sterke dorpsvisie vertrekt daarom vanuit de bestaande kwaliteiten en de eigen identiteit van het dorp.** Die kwaliteiten moeten eerst benoemd worden voordat nieuwe ontwikkelingen gestuurd kunnen worden.

3. Nijlen: een top-downaanpak met een duidelijke kwaliteitsvisie

Edith bracht Nijlen, gelegen nabij Lier en bestaande uit verschillende dorpskernen, naar voren als voorbeeld van een eerder top-down gestuurde aanpak. De gemeente werkte aan een beeldkwaliteitsplan om richting te geven aan toekomstige ontwikkelingen. Daarbij werd sterk ingezet op het landschap, de eigenheid van de dorpen en de gewenste ruimtelijke kwaliteit.

In de visie kwamen verschillende ambities aan bod, waaronder:

- Het beperken van verdere traditionele verkavelingen.
- Het stimuleren van passende, dorpse architectuur.
- Het vooropstellen van de fiets bij mobiliteitskeuzes.
- Het behouden en creëren van plekken voor lokaal ondernemerschap.
- Het versterken van de landschappelijke en historische identiteit.

Hierbij werd vastgesteld dat een lokaal bestuur de voorwaarden kan creëren waarbinnen kwaliteitsvolle projecten tot stand komen.

→ Ruimtelijke kwaliteit als blijvende cultuur

Nijlen beschouwt ruimtelijke kwaliteit niet als een eenmalig project, maar als een langdurig veranderingsproces. We spreken dan over een **cultuurtransitie**. Hiervoor wordt jaarlijks budget voorzien binnen het meerjarenplan. Ontwerpers en projectontwikkelaars worden samengebracht om de ruimtelijke ambities van de gemeente te blijven bespreken. De toolbox van AR-TUR helpt daarbij om concrete plannen te beoordelen en bij te sturen. Zo wordt de visie niet alleen vastgelegd in beleidsdocumenten, maar ook voortdurend toegepast in de praktijk.

4. Olen: concrete voorbeelden van dorpse architectuur

Aan de hand van een structuurschets en verschillende projecten in Olen werd verduidelijkt hoe ruimtelijke kwaliteit op perceels- en straatniveau vorm kan krijgen.

→ Open ruimte en landschap behouden

Een eerste voorbeeld betrof familiegronden die uiteindelijk traditioneel werden verkaveld. Dit leidde tot afsluitingen, verharding en een verlies aan landschappelijke samenhang. Een ander project bij een oude schuur toonde hoe nieuwe bebouwing ook met respect voor groen en open ruimte kan worden ontwikkeld. Bij een schoolproject werd het achterliggende landschap toegankelijk gemaakt voor de buurt. Hier kwam het principe van **buurschap** naar voren: nieuwe ontwikkelingen kunnen niet uitsluitend het eigen perceel/eigen belang dienen, maar ook een meerwaarde creëren voor de omgeving. Belangrijk daarbij is het behouden van open ruimte, van doorzichten naar het landschap en van herkenbare dorpsbakens zoals de kerktoren.

→ Aandacht voor de menselijke schaal

Dorpse architectuur zit volgens Edith ook in kleine maar betekenisvolle ontwerpkeuzes. Zij wees hierbij op het belang van streekeigen materialen zoals bv. witte bepleistering, en zorgvuldige detaillering op ooghoogte. Ook beschutte inkomzones, herkenbare erfgoedelementen en aangename ontmoetingsplekken dragen bij aan de identiteit van een dorp.

Daarnaast werd verwezen naar de **3-30-300-regel** als inspiratie voor een groene leefomgeving: zicht op bomen vanuit de woning, voldoende boomkroonbedekking in de buurt en toegankelijke groene ruimte op wandelafstand.

Een ander voorbeeld was de subtiele uitbreiding van een historisch doktershuis met een nieuwe vleugel voor de huidige gebruikers: personen met dementie. Dit illustreert mooi hoe nieuwe functies gecombineerd kunnen worden met respect voor bestaande architectuur en erfgoed.

Edith hanteerde als rode draad dat goede architectuur niet alleen over gebouwen gaat, maar ook over de relatie tussen gebouwen, mensen, publieke ruimte en landschap.

5. Wortel: een bottom-upaanpak vanuit de dorpsgemeenschap

De casus Wortel, een dorp in de Noorderkempen, is een voorbeeld van een sterk bottom-up gestuurd proces. Een bedreigde ontmoetingsplek vormde hier de aanleiding. De locatie was een historische hoeve die ongeveer vijftig jaar gratis ter beschikking werd gesteld aan jeugdhuis Het Slot.

Na het overlijden van de eigenaars dreigde het gebouw verkocht te worden. Voor de dorpsbewoners betekende dit veel meer dan het mogelijke verlies van een gebouw: een belangrijke ontmoetingsplek en een deel van hun dorpsidentiteit stonden op het spel.

AR-TUR stelde aan de stad Hoogstraten voor om deze situatie niet uitsluitend als een vastgoedkwestie te behandelen, maar ze aan te grijpen om na te denken over de toekomst van het hele dorp. Er werd inderdaad een **dorpsontwikkelingskader** uitgewerkt waarbij ongeveer veertig dorpsambassadeurs betrokken waren. Samen met een schepen gingen zij op verkenning in het dorp. Opvallend was dat geen enkel lid van het college van burgemeester en schepenen zelf uit Wortel afkomstig was. Het traject bood daardoor ook kansen aan het lokaal bestuur om beter vertrouwd te raken met de eigenheid en noden van het dorp. De bewoners formuleerden ambities om van Wortel onder meer het groenste, sociaalste en meest dorpse dorp te maken. Uit dit proces groeide het burgerinitiatief **Wortel 2030**. Het dorpsontwikkelingskader werd niet alleen opgesteld als toekomstvisie, maar vormt ook een basis om verdere ontwikkelingen op te volgen en te evalueren.

6. Een gedeelde visie geeft richting aan concrete projecten

Een van de belangrijkste inzichten uit Wortel was dat een gedeeld toekomstbeeld ook invloed kan hebben op concrete bouwprojecten. Zo dreigde een project rond een breed gebouw het zicht op de achterliggende Markvallei grotendeels weg te nemen. Een dorpsenquête toonde aan dat hiervoor onvoldoende draagvlak bestond. Het project werd vervolgens herwerkt zodat het zicht op het landschap beter behouden bleef. Dit voorbeeld illustreert hoe een dorpsvisie en bewonersparticipatie kunnen bijdragen aan het bijsturen van ruimtelijke ontwikkelingen.

Edith benadrukte dat dorpsbewoners vaak zelf bijzonder goed weten wat hun dorp nodig heeft. Kleine ingrepen, zoals een muurbank of een aangename ontmoetingsplek, kunnen soms een belangrijke sociale en ruimtelijke meerwaarde bieden.

De regie over dorpsontwikkeling begint bij een gedeeld toekomstbeeld.

Wanneer duidelijk is welke kwaliteiten behouden en versterkt moeten worden, ontstaat er een kader om nieuwe projecten te beoordelen.

7. De rol van AR-TUR: ondersteuning bij dorpse uitdagingen

AR-TUR omschrijft haar aanpak ook als een vorm van eerste hulp bij dorpse uitdagingen. De organisatie helpt lokale besturen en dorpsgemeenschappen om ruimtelijke vraagstukken te begrijpen, het gesprek tussen betrokkenen op gang te brengen en samen mogelijke oplossingen te verkennen. Hiervoor werden al tientallen werksessies georganiseerd, onder meer met GECORO's, ontwerpers en lokale besturen.

Ook buiten de Kempen groeit de aandacht voor deze aanpak. De recente [Podcast Dorpenbouw, afleveringen](#), het boek en de Toolbox Dorpenbouw werden daarom ontwikkeld in samenwerking met enkele actoren waaronder Public Space en Provincie West-Vlaanderen. De initiatiefnemers willen ervaringen en praktische instrumenten breder beschikbaar maken zodat ook andere dorpen ermee aan de slag kunnen.

8. Belangrijkste inzichten en conclusies

- **Dorpsontwikkeling begint met het begrijpen van het dorp.** De geschiedenis, landschappelijke structuur, bestaande bebouwing en lokale identiteit vormen het vertrekpunt voor een kwaliteitsvolle toekomstvisie.
- **Een gedeeld toekomstbeeld is essentieel.** Zowel een aanpak vanuit het lokaal bestuur, zoals in Nijlen, als een initiatief vanuit de inwoners, zoals in Wortel, kan waardevol zijn. De betrokkenheid van verschillende actoren en een duidelijke gezamenlijke richting zijn daarbij belangrijk.
- **Ruimtelijke kwaliteit vraagt langdurige aandacht.** Een beeldkwaliteitsplan of dorpsontwikkelingskader is pas betekenisvol wanneer het ook daadwerkelijk gebruikt wordt bij toekomstige projecten en beslissingen.
- **Kleine ingrepen kunnen een groot verschil maken.** Het behoud van een zichtlijn, het toegankelijk maken van een landschap, een zorgvuldige materiaalkeuze of het creëren van een ontmoetingsplek zal de leefbaarheid en identiteit van een dorp versterken.

Slotboodschap

Een sterke ruimtelijke dorpsvisie bepaalt niet alleen hoe een dorp er in de toekomst moet uitzien, maar vooral hoe mensen er willen samenleven.

Daarvoor zijn verbeeldingskracht, betrokkenheid van inwoners, een duidelijke ruimtelijke visie en een volgehouden samenwerking tussen dorpsgemeenschap, ontwerpers en lokaal bestuur nodig. De voorbeelden uit Nijlen, Olen en Wortel tonen verschillende manieren waarop deze principes in de praktijk kunnen worden toegepast.